

अंग्रेजी संस्करण नै आधिकारिक प्रकाशन हो । अरबी, चाईनीज, फ्रान्सेली, र रसियाली
तथा स्पयानिस भाषामा यसको औपचारिक अनुवादहरु उपलब्ध छ ।

मार्च २००७

योग्यकार्ता सिद्धान्तहरु

यौनिक भुकाव र लैङ्गीक पहिचानको सम्बन्धमा
अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून उपयोगका सिद्धान्तहरु

विषयसूची

परिचय

प्रस्तावना

- सिद्धान्त (१) विश्वव्यापी मानवअधिकारको उपभोग गर्न पाउने अधिकार
सिद्धान्त (२) समानता र भेदभाव विरुद्धको अधिकार
सिद्धान्त (३) कानूनका अगाडि मान्यताको अधिकार
सिद्धान्त (४) बाँच्न पाउने अधिकार
सिद्धान्त (५) वैयक्तिक सुरक्षाको अधिकार
सिद्धान्त (६) गोपनीयताको अधिकार
सिद्धान्त (७) जबर्जस्ती स्वतन्त्रता खोस्ने विरुद्धको अधिकार
सिद्धान्त (८) निष्पक्ष सुनुवाइको अधिकार
सिद्धान्त (९) नजरबन्द/कैद रहँदाको अवस्थामा मानविय व्यवहारको अधिकार
सिद्धान्त (१०) यातना, क्रूर अमानवीय र अपमानजन्य सजाय वा व्यवहार विरुद्धको अधिकार
सिद्धान्त (११) सबैखाले शोषण, बेचबिखन र तस्करी विरुद्धको अधिकार
सिद्धान्त (१२) कामको अधिकार
सिद्धान्त (१३) सामाजिक सुरक्षा र अन्य सामाजिक संरक्षणका उपायहरूको अधिकार
सिद्धान्त (१४) स्तरीय जीवन बाँच्न नपाउने अधिकार
सिद्धान्त (१५) पर्याप्त आवासको अधिकार
सिद्धान्त (१६) शिक्षाको अधिकार
सिद्धान्त (१७) स्वस्थ रहने अधिकार
सिद्धान्त (१८) स्वास्थ्यगत दुर्व्यवहारबाट संरक्षणको अधिकार
सिद्धान्त (१९) विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार
सिद्धान्त (२०) शान्तिपूर्ण भेला र संघसंस्थाको अधिकार
सिद्धान्त (२१) धर्म नैतिकता र आदर्शको स्वतन्त्रता प्राप्तिको अधिकार
सिद्धान्त (२२) स्वतन्त्रतापूर्वक आवतजावत गर्ने अधिकार
सिद्धान्त (२३) शरण खोज्ने अधिकार
सिद्धान्त (२४) परिवार बसाउने अधिकार
सिद्धान्त (२५) सार्वजनिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार
सिद्धान्त (२६) सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार
सिद्धान्त (२७) मानव अधिकार प्रवर्धन गर्ने अधिकार
सिद्धान्त (२८) प्रभावकारी उपचार र सम्बोधनको अधिकार
सिद्धान्त (२९) उत्तरदायित्व
अतिरिक्त सुझावहरू
जकार्ता सिद्धान्तप्रति हस्ताक्षर गर्नेहरू

योग्यकार्ता सिद्धान्तको परिचय

सम्पूर्ण मानव जातिहरू जन्मदैं स्वतन्त्र हुन्छन् र प्रतिष्ठा र अधिकारमा समान छन् । सम्पूर्ण मानव अधिकारहरू विश्व व्यापी, अन्तरनिर्भर, अभिभाज्य तथा अन्तर सम्बन्धित हुन्छन् यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचान प्रत्येक व्यक्तिको मानवता र प्रतिष्ठाको महत्वपूर्ण पाटो हो र यिनलाई भेदभावको आधार बनाइनु हुँदैन ।

सबै यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरू अन्य व्यक्ति सरह पूर्ण सम्मान र प्रतिष्ठताका हकदार भएको कुरा सुनिश्चित गर्न धेरै प्रगतिहरू हासिल भएका छन् । धेरै राज्यहरूमा सबै यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगर्ने र लैङ्गीक समानताको प्रत्याभूति दिने कानून र संविधानको व्यवस्था गरिएको छ ।

तथापि, कुनै पनि व्यक्तिको वास्तविक वा ग्रहण गरिएको यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा हुने श्रृंखलाबद्ध मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूले विश्वव्यापी रूपमा नै चिन्तालाई बढाएको छ । यस अन्तर्गत गैह्र कानूनी हत्या, यातना र अमानवीय व्यवहार, यौन हिंसा तथा बलात्कार, गोपनीयताको अतिक्रमण, स्वेच्छाचारी धडपकड, रोजगार र शिक्षाका अवसरहरूबाट बञ्चित गर्नुका साथै अन्य मानव अधिकारको को उपभोग गर्ने कुरामा समेत गम्भीर भेदभावहरू पर्दछन् । यी भेदभावहरूलाई प्रायः जसो जातीयता, उमेर, धर्म, अपाङ्गता वा आर्थिक, सामाजिक वा अन्य स्थितिका आधारमा हुने घृणा, हिंसा, भेदभाव र बहिष्करणले थप जटिल तुल्याएको हुन्छ ।

धेरै राज्य एवम् समाजहरूमा व्यक्तिहरूमाथि प्रथा कानून र हिंसा लादेर यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचान सम्बन्धी विचार लादेका हुन्छन् र उनीहरूले आफ्नो परिचय कसरी दिन्छन् र व्यक्तिगत सम्बन्धमा कस्तो अनुभव गर्छन् भन्ने कुरा नियन्त्रण गर्न कोशिश गर्छन् । लैङ्गीकतामा आधारित हिंसा र असमानताका पछाडि यौनिकताको निगरानी नै महत्वपूर्ण प्रेरक तत्वको रूपमा छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय प्रणालीले परिवार, समाज र समुदायमा हिंसा विरुद्ध र लैङ्गीक समानताको समर्थन तर्फ महत्वपूर्ण फड्को मारेको छ । यसका अतिरिक्त, संयुक्त राष्ट्र संघिय मानव अधिकार संयन्त्रले सबै व्यक्तिहरूलाई यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचान को आधारमा हुने भेदभाव विरुद्ध प्रभावकारी संरक्षण राज्यको दायित्व भएको कुरा जोड्दा रूपमा प्रस्तुत गरेको छ । तथापि, यौन अभिमुखीकरण तथा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भएका मानव अधिकार हिंसाको विरुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिक्रियाहरू क्षतविक्षत र खण्डित रहेका छन् ।

- (१) यौनिक भुकाव भन्नाले हरेक व्यक्तिले अर्को समान लिङ्गी, भिन्न लिङ्गी वा दुवै लिङ्गीसँग गहन संवेगात्मक, भावनात्मक तथा यौनका आकर्षण र आत्मियता तथा यौन सम्बन्ध राख्न सक्ने क्षमतालाई बुझ्नु बुझाउनु पर्दछ ।
- (२) लैङ्गीक पहिचान भन्नाले हरेक व्यक्तिले अन्तस्करणमा, व्यक्तिगत रूपमा अनुभव गरेको लैङ्गीक पहिचान हो जसमा व्यक्तिगत शारीरिक संवेदना (जसमा, स्वतन्त्रपूर्वक छनोट गरिएको हकमा, शारीरिक स्वरूपको परिवर्तन र स्वास्थ्यगत शल्यक्रिया वा अन्य माध्यमबाट गर्ने कुरा पर्दछ) का साथै, व्यक्ति जन्मदैं निरुपण गरिएको लैङ्गीक निरुपणसँग मेल खाने वा नखाने अवस्था, पहिचानका अभिव्यक्ति गर्ने पोशाक, बोलीचाली वा व्यवहार समेत पर्दछन् ।

यी कमी कमजोरीहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको कार्यन्वयनका लागि विस्तृत र भरपर्दो दलबलको आवश्यकता छ। सबै व्यक्तिहरूका लागि सम्पूर्ण मानव अधिकारको समान ढङ्गबाट र भेदभाव विना संवर्द्धन र संरक्षण गर्न राज्यको दायित्व विद्यमान अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून अन्तरगत रही राज्यको दायित्व स्पष्ट पार्ने र संकलन, सम्पादन गर्ने काम जटिल छ। अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धी संघ-संस्थाहरूको सञ्जालको प्रतिनिधित्व गर्ने आइ.सि.जे.र मानव अधिकारका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सेवाले यौन अभिमुखिकरण तथा लैङ्गीक पहिचान मा आधारित भेदभाव विरुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा आधारीत मानव अधिकार उलङ्घनका घटनाहरू प्रति राज्यको दायित्व समेत बृहद रूपमा स्पष्ट पार्नका लागि कानूनी सैद्धान्तिक सामग्रीको विकास गर्ने परियोजना सञ्चालन गरेका छन्।

गन्यमान्य एवं भद्र भलाद्मी मानव अधिकार विदहरूले यी सिद्धान्तहरूलाई मस्यौदा गरि विकास, छलफल र छर्लङ्ग पारेको छन्। सन् २००६ को नोवेम्बर ६ देखी ९ सम्म इन्डोनेसिया, जकार्ताको गाजामादा विश्वविद्यालयमा सम्पन्न मानव अधिकार कानून सम्बन्धि विविध क्षेत्रहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने विभिन्न २५ राष्ट्रहरूका २९ विज्ञहरूको भेलांले यौन अभिमुखिकरण तथा लैङ्गीक पहिचान सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको प्रयोग सम्बन्धि योग्यकार्ता सिद्धान्तलाई सर्वसम्मतिबाट पारित गरेको छ। उक्त भेलाका समाधिकक प्रा. माइकल ओफ्लार्टीले यी सिद्धान्तहरूलाई मस्यौदा गर्न र पुनरावलोकन गर्न अतुलनीय योगदान पुऱ्याएका छन्। उहाँको अथक प्रयास र प्रतिवद्धता यसको प्रकृयाको सफलताको लागि अतुलनीय रहेको छ।

यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानका सवालमा मानव अधिकार सम्बन्धि मापदण्ड र प्रयोगका सम्बन्धमा जकार्ता सिद्धान्तले बृहद रूपमा सम्बोधन गर्दछ। मानव अधिकार को कार्यन्वयन गर्ने राज्यको प्रथमिक दायित्वलाई यो सिद्धान्तले अझ पुष्टि गरेको छ। हरेक सिद्धान्तहरूप्रति राज्यको दायित्वहरू सिफारिस समेत गरेको छ। त्यसो भएतापनि विज्ञहरूले मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनकालागि अन्य पात्रहरूको दायित्व रहेको कुरामाथि जोड दिएका छन्। राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरू, आम सञ्चार, गैह्रसरकारी संस्थाहरू तथा दाताहरू, संयुक्त राष्ट्र सँघीय मानव अधिकार निकाय लगायत अन्य पात्रहरूकालागि यस सिद्धान्तमा अतिरिक्त सिफारिसहरू समावेश गरिएका छन्।

यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानका का सवालमा विद्यमान अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको स्थितीलाई जकार्ता सिद्धान्तले प्रतिविम्बित गरेको कुरा माथी सबै विज्ञहरूले सहमति जनाएका छन्। साथै, मानव अधिकार कानूनमा क्रमिक रूपमा विस्तार हुँदै गैरहेकोले राज्यको दायित्व थप हुन सक्ने कुरामा समेत सहमत छन्।

सम्पूर्ण राज्यहरूले मान्ने पर्ने बाध्यकारी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी मापदण्डलाई योग्यकार्ता सिद्धान्तले पुष्टि गर्दछ। यी सिद्धान्तले सम्पूर्ण मानिसहरू जन्मँदै स्वतन्त्र हुने र अधिकार र प्रतिष्ठामा समान भएको कुरा स्वीकारेकोले सुनौलो भविष्यको दिशाबोध गरेको छ।

सोनिया ओनुफर कोरिया
सहअध्यक्ष

भिटिटि मुन्टरबोर्न
सह अध्यक्ष

जकार्ता सिद्धान्तहरू

स्मरणीय छ, सबै व्यक्ति जन्मजात सम्मान एवम् अधिकारमा स्वतन्त्र र समान छन् तथा जाति, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनैतिक वा अरु विचार, राष्ट्रिय अथवा अन्य अधिस्थानका आधारमा कुनै पनि भेदभाव विना मानव अधिकारको उपयोगको हकदार हुन्छन् ।

प्रस्तावना

कटु सत्य यो छ की, संसारको सबै क्षेत्रहरूमा यौन अभिमुखिकरण तथा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा व्यक्तिहरूको विरुद्ध हिंसा, अवहेलना, भेदभाव, पृथकीकरण, कलंक तथा पूर्वाग्रह लक्षित गरिएको हुन्छ र यी अनुभवहरूलाई लिङ्ग, वर्ण, धर्म, अपाङ्गता, आर्थिक तथा स्वास्थ्य स्थितीको आधारमा गरिने भेदभावले समेत थप जटिल तुल्याएको हुन्छ र त्यस्ता हिंसा, अवहेलना, भेदभाव, पृथकीकरण, कलंक तथा पूर्वाग्रहले पिडितहरूको प्रतिष्ठा र आत्मसम्मानलाई निस्तेज गदर्छ र सामुदायिक अपनत्वलाई समेत कमजोर तुल्याइ धेरैलाई आफ्नो परिचय लुकाइ त्रासपूर्ण तथा अदृश्य रूपमा जीवन जीउन बाध्य गराउँछ ।

यो कुरामा ध्यानआकर्षण गरिन्छ की, ऐतिहासिक रूपमा मानिसहरूले आफु महिला वा पुरुष समलिङ्गी वा दोहोरो यौनिक भएकोले वा ग्रहण गरेकोले, उमेर पुगेका समान लिङ्ग भएकाहरू सँगको यौन आचरणले, वा तेस्रो यौनिक, तेस्रो लैङ्गीक वा द्विलिङ्गी व्यक्ति भएको वा सोको रूपमा हेरिने भएकोले, केहि समाजमा यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचान को आधारमा चिनिने गरिएको सामाजिक समुहमा राखिएकोले यस्ता मानव अधिकार हननका घटनाहरू भोगिरहेका छन् । यौनिक भुकाव भन्नाले हरेक व्यक्तिले अर्को समान लिङ्गी, भिन्न लिङ्गी वा दुवै लिङ्गीसँग गहन संवेगात्मक, भावनात्मक तथा यौनका आकर्षण र निकटतम तथा यौन सम्बन्ध राख्न सक्ने क्षमतालाई बुझ्नु बुझाउनु पर्दछ ।

लैङ्गीक पहिचान, भन्नाले हरेक व्यक्तिले अन्तस्करणमा, व्यक्तिगत रूपमा अनुभव गरेको लैङ्गीक पहिचान हो जसमा व्यक्तिगत शारीरिक संवेदना (जसमा, स्वतन्त्रपूर्वक छनोट गरिएको हकमा, शारीरिक स्वरूपको परिवर्तन र स्वास्थ्यगत शल्यक्रिया वा अन्य माध्यमबाट गर्ने कुरा पर्दछ) का साथै, व्यक्ति जन्मदै निरूपण गरिएको लैङ्गीक निरूपणसँग मेल खाने वा नखाने अवस्था, पहिचानका अभिव्यक्ति गर्ने पोशाक, बोलीचाली वा व्यवहार समेत पर्ने कुरा बुझ्नु बुझाउनु पर्दछ ।

जकार्ता सिद्धान्तहरू

यो कुरा विचारयोग्य छ की, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनले यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानको आधारबिना नै हरेक व्यक्तिले सबै खाले मानव अधिकारहरूको पूर्ण उपभोग गर्न पाउने कुरालाई सुनिश्चित गर्दछ र विद्यमान मानव अधिकार लागू गरिँदा भिन्न यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको अनुभव तथा विशेष परिस्थितिहरू पनि ध्यानमा राखिनुपर्दछ र बालबालिका सम्बन्धी सबै कार्यहरूमा बालबालिकाको रुचि नै प्रमुख मानिनेछ साथै आफ्नो व्यक्तिगत धारणा बनाउन सक्षम बालबालिकाले ती विचारहरू/धारणाहरू स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त गर्ने अधिकार राख्दछन् र त्यस्ता अभिव्यक्तिहरूलाई बालबालिकाको उमेर र परिपक्वता अनुरूप मान्यता दिइनुपर्दछ ।

तथ्य यो छ की, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनले मानव, नागरिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनैतिक तथा सामाजिक अधिकारको पूर्ण उपभोगमा हुने भेदभावलाई कडा रूपमा निषेध गर्दछ र यौन अधिकार, यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानप्रतिको सम्मान भनेको महिला र पुरुषबीचको समानताको अभिन्न अंग हो राज्यले कुनै एउटा लिङ्गको आधारमा उच्च र निच छुट्याउने भेदभावपूर्ण चलनहरूलाई वा महिला वा पुरुषको पक्षपातपूर्ण भूमिकाहरूलाई निर्मूल गर्नका लागि उपायहरू अपनाउनुपर्दछ र अर्को महत्वपूर्ण तथ्य यो पनि छ की, अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले जोडजबरजस्ती, भेदभाव तथा हिंसात्मक भई यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य लगायत उनीहरूको यौनिकतासँग सम्बन्धित सवालहरूमा व्यक्तिको स्वतन्त्र तथा जिम्मेवारीपूर्वक निर्णयहरू लिन सक्ने अधिकारलाई पनि मान्यता दिएको छ ।

यो कुरा ध्यानमा राख्नु पर्छ की, विविध यौनिक भुकाव तथा लैङ्गीक पहिचानका व्यक्तिहरूको जीवन र अनुभवहरूमा समेत अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको उपयोगिता रहेको कुरा जोडदार एवं नियोजित ढङ्गबाट अभिव्यक्त गर्नु मुल्यवान हुन्छ ।

यो कुरा स्वीकार्नु पर्छ की, यस्ता अभिव्यक्तिहरू विद्यमान अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानून सङ्गत रहेको हुदा, अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको विस्तार सागै यी सिद्धान्तलाई निरन्तर समिक्षा गर्नुपर्दछ र विविध यौन अभिमुखिकरण तथा लैङ्गीक पहिचानका व्यक्तिका लागि विभिन्न समय र क्षेत्रमा लागू गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
नोभेम्बर ६ देखि ९ २००७ मा जकार्ता, इण्डोनेशियामा भएको विज्ञहरूको बैठकले यी सिद्धान्तहरू ग्रहण गरेको घोषणा गर्दछ ।

सिद्धान्त

विश्वव्यापी मानव अधिकारको उपभोग गर्न पाउने अधिकार

सबै व्यक्ति जन्मदा स्वतन्त्र हुन्छन् र प्रतिष्ठा र अधिकारमा समान छन् । सबै खाले यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचान भएका सबै व्यक्तिहरूले सबै खाले मानव अधिकारको उपभोग गर्न स्वतन्त्र छन् ।

राज्यहरूले

- (क) आफ्नो राष्ट्रिय संविधान र सम्बन्धित कानूनहरूमा सबै खाले मानव अधिकारको विश्वव्यापकता, अन्तरसम्बन्ध, अन्तरनिर्भरता र अभिभाज्यताको सिद्धान्तलाई आत्मसात् गर्दै सबैखाले मानव अधिकारको उपभोग गर्न व्यावहारिक प्रयासहरूको प्रत्याभूति दिनेछ ।
- (ख) सबै खाले मानव अधिकारको विश्वव्यापी उपभोगलाई सहज तुल्याउन/एकरूपता ल्याउन फौजदारी कानून लगायत अन्य सम्बन्धित कानून समेत संशोधन गर्नेछ ।
- (ग) व्यक्तिको लैङ्गीक पहिचान र यौन अभिमुखिकरणको परवाह नगरी सम्पूर्ण व्यक्तिले सम्पूर्ण मानव अधिकारको उपभोग गर्नका लागि शिक्षा र जनचेतना सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ ।
- (घ) लैङ्गीक पहिचान र यौन अभिमुखिकरण लगायत मानव पहिचानको सम्पूर्ण पक्षको राज्यको अन्तरसम्बन्ध र अभिभाज्यतालाई मान्यता दिने बहुलवादी दृष्टिकोणलाई राज्यको नीति र निर्णय प्रक्रियामा एकीकृत गर्नेछ ।

सिद्धान्त

समानता र भेदभाव विरुद्धको अधिकार

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा कुनै पनि भेदभाव विना मानव अधिकारको उपभोग गर्न हरेक व्यक्ति स्वतन्त्र छ । सबै व्यक्तिहरू कानूनका अगाडी समान छन् र यस्ता कुनै पनि भेदभाव विना, अन्य कुनै मानव अधिकारको उपभोगमा असर पारेको खण्डमा पनि कानूनको संरक्षणका समान भागीदार हुन्छन् । कानूनले यस्ता कुनै पनि भेदभावलाई निषेध गर्नेछ, र यस्ता कुनै पनि भेदभाव विरुद्ध समान र प्रभावकारी संरक्षणको प्रत्याभूति दिनु पर्दछ ।

यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा हुने भेदभाव भन्नाले यस्तो कुनै पनि भेद, पृथकीकरण, प्रतिबन्ध वा प्राथमिकता बुझिन्छ, जसले कानूनका अगाडी समानतालाई वा कानूनको अगाडि समान संरक्षणलाई समान आधारमा मौलिक स्वतन्त्रता र सम्पूर्ण मानव अधिकारहरूको मान्यता, उपभोग वा प्रयोगलाई रद्द गर्ने वा क्षति पुऱ्याउने उद्देश्य वा प्रभाव हुन्छ । यौन अभिमुखीकरण र लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने भेदभावलाई लिङ्ग, जात, उमेर, धर्म, अपाङ्गता, स्वास्थ्य तथा आर्थिक स्थितिका आधारमा हुने भेदभावले थप जटिल तुल्याएको हुन्छ ।

राज्यहरूले

- (क) कानूनले मान्यता दिएको उमेर पुगेका समान लिङ्ग भएका व्यक्तिहरू बीच आपसी सहमतीमा हुने यौन जन्य कृत्याकलापलाई अपराध मान्ने कुनै पनि कानून वा त्यस्ता कानूनी प्रयोजनको खारेजी गर्ने र त्यस राज्यको कानूनले तोकेको उमेरको हद असमान लिङ्ग भएका व्यक्ति सरह नै समान लिङ्ग भएका व्यक्तिहरूको हकमा समेत लागू गर्नेछ ।
- (ख) यौनिक भ्रूकाव र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा सार्वजनिक र नीजि जीवनका पक्षहरूमा भेदभावजन्य कानूनलाई निषेध र उन्मुलन् गर्नको लागी अनुकूल उपायहरू र कानूनी प्रयोजनहरू पारित गर्ने छ ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा समानता र अविभेदको सिद्धान्तहरूलाई आफ्नो देशको संविधानमा अथवा कानूनमा उचित तवरले अपनाउने छ । यसो गर्न संभव नभएको खण्डमा राज्यले यी सिद्धान्तको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानूनी संसोधन तथा प्रचलित ऐन कानूनलाई उचित रूपले व्याख्या गर्ने छन् ।
- (घ) विविध यौन अभिमुखिकरण भएका व्यक्तिहरूको यथेष्ट विकास सुनिश्चित गर्न र यस्ता व्यक्ति वा समुहहरूलाई मानव अधिकारको समान उपभोग एवं प्रयोगको प्रत्याभूति दिन आवश्यक भएमा उचित कदमहरू अपनाउने छ । त्यस्ता कदमहरू भेदभावजन्य ठहरिने छैनन् ।
- (ङ) कुनै पनि लैङ्गीक अभिव्यक्ति वा यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिको हिनता बोध वा गुणवतामा आधारित विचार, भेदभाव, पक्षपाति धारणा, उन्मुलन गर्नका लागि शिक्षा र तालिम सम्बन्धि कार्यक्रम लगायत सम्पूर्ण उपयुक्त कदम उठाउने छ ।

कानूनका अगाडी मान्यताको अधिकार

हरेक व्यक्तिलाई समाजको हरेक क्षेत्रमा व्यक्तिको रूपमा कानून समक्ष आफूलाई चिनाउने अधिकार हुन्छ । विविध यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिले आफ्नो जीवनका सम्पूर्ण पक्षहरूमा कानूनको उपभोग गर्नेछन् । हरेक व्यक्तिको स्वपरिभाषित लैङ्गीक पहिचान र यौन अभिमुखिकरण उनीहरूको पहिचानको अभिन्न अङ्ग हो र आत्मनिर्णय, प्रतिष्ठा र स्वातन्त्रताको सम्बन्धमा आधारभूत पक्ष हुनेछ । व्यक्तिहरूको लैङ्गीक पहिचानलाई कानूनी मान्यता दिनका लागि हर्मोनल वा निःसंक्रामक उपचार वा अन्य चिकित्सकीय पद्धती वा यौनिक पुनरनिरूपण शल्यक्रिया गर्न कसैलाई पनि बाध्य तुल्याइने छैन । विवाह र अभिभावकत्वलाई लैङ्गीक पहिचानको परिचय दिनका लागि कानूनी बाधा पुऱ्याउने मापदण्डका रूपमा प्रयोग गर्न सकिने छैन । कसैलाई पनि उनीहरूको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान लुकाउन, दमन गर्न, वा इन्कार गर्न बाध्य तुल्याइने छैन ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव विना नै हरेक व्यक्तिले कानून उपभोग गर्न सक्ने अधिकार निर्दिष्ट हुनु पर्दछ र आफुले आर्जेको सम्पत्ति (पुख्यौली लगायत) को बेचबिखन गर्न, व्यवस्थापन गर्न, स्वामीत्व कायम गर्न, संधीसम्झौताहरू गर्न, सट्टापट्टा गर्न अधिकारको निर्वाद उपभोग गर्ने वातावरणलाई सुनिश्चित गर्नेछ ।

जकार्ता सिद्धान्तहरू

- (ख) हरेक व्यक्तिले स्वनिर्णय गरेको लैङ्गीक पहिचानको पूर्ण सम्मान र कानूनी मान्यता दिन आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासकीय तथा अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ग) जन्म दर्ता प्रमाणपत्र, पार्सपोर्ट (राहदानी), नागरिकता प्रमाणपत्र, मतदाता प्रमाणपत्र र अन्य परिचय दिने सरकारी दस्तावेजहरूमा हरेक व्यक्तिद्वारा स्वनिर्णित लैङ्गीक पहिचानलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासकीय तथा अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (घ) सम्बन्धित व्यक्तिको गोपनीयता र प्रतिष्ठालाई सम्मान गर्दै त्यस्ता कार्यविधिहरू दक्ष, निष्पक्ष तथा भेदभावरहित छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (ङ) यदि कानून वा नितिले व्यक्तिको लिङ्गको आधारमा पृथकीकरण र पहिचान खोजेमा सम्पूर्ण वातावरण/अवस्थामा उनीहरूको परिचयात्मक दस्तावेजमा हुने परिवर्तनलाई मान्यता दिईने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (च) लैङ्गीक संक्रमण वा पुनरनिरूपणबाट गुञ्जिरहेका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सहयोग प्रदान गर्न उनीहरू प्रति लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नेछ।

सिद्धान्त

४ बाँच्न पाउने अधिकार

सबैको बाँच्न पाउने अधिकार सुनिश्चित हुन्छ। कसैलाई पनि यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमासमेत बलजपती बाँच्न पाउने अधिकारबाट बञ्चित गरिने छैन। यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा वा कानून अनुसार उमेर पुगेका व्यक्तिहरू बीच सहमतीमा हुने यौन जन्य कृयाकलापलाई लिएर कसैलाई पनि मृत्यु दण्डको सजाय दिईने छैन।

राज्यले

- (क) कानूनी रूपमा उमेर पुगेका समान लिङ्ग भएका व्यक्तिहरू बीच सहमतीमा हुने यौन जन्य कृयाकलापलाई प्रतिबन्धित तुल्याउने वा निषेध गर्ने वा निषेधकारी प्रभाव पार्ने सम्पूर्ण अपराधलाई खारेज गर्ने र माथि उल्लेखित प्रयोजनहरू खारेज नगरेसम्म कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्ता कानून अन्तर्गत मृत्युदण्ड दिने छैन।
- (ख) कानूनी रूपमा उमेर पुगेका व्यक्तिहरू बीचमा सहमतीमा भएको यौन जन्य कृयाकलापहरूलाई लिएर सजाय भोगी रहेका वा सजाय कुरीरहेका व्यक्तिहरूलाई रिहा गर्नुका साथै मृत्युदण्डको सजाय समेत हटाउने छ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानमा आधारीत व्यक्तिहरू माथि राज्यद्वारा प्रयोजित वा राज्यद्वारा परिचालित आक्रमणहरू बन्द गर्न र त्यस्ता आक्रमण चाहे कुनै सरकारी अधिकारीहरू वा अन्य कुनै व्यक्ति वा समुहबाट भएको किन नहोस्, सोको कडाइका साथ अनुसन्धान गरी उपयुक्त प्रमाण जुटेको खण्डमा त्यस्ता व्यक्तिहरू उपर मुद्दा चलाई कारवाही गर्नुका साथै सजाय दिनेछ।

बैयक्तिक सुरक्षाको अधिकार **५**

यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी सबै व्यक्तिहरूलाई सरकारी अधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्ति वा समुहले शारिरीक रुपमा चोट पुऱ्याउने वा अन्य कुनै हिंसा विरुद्ध राज्यद्वारा बैयक्तिक सुरक्षाका संरक्षणको अधिकार हुन्छ ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान संग सम्बन्धित सबैखाले हिंसा एवं भौतिक आक्रमण निरोध गर्ने र संरक्षण दिन आवश्यक सम्पूर्ण सुरक्षात्मक तथा अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानमा आधारित कुनै व्यक्ति, समुह, एवं परिवार समेतको कुनै पनि हिंसाको धम्की/चेतावनी वा त्यस्तो हिंसालाई उक्साउने कामलाई अनुकूल हुने फौजदारी सजायको व्यवस्था गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवम् अन्य उपायहरू अपनाउनेछ ।
- (ग) त्यस्ता हिंसाहरूलाई सामान्य तुल्याउनका लागि पिडितको यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानलाई वाहनाको रुपमा प्रयोग गरिने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासकीय एवं अन्य उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।
- (घ) यस्ता हिंसाका घटनाहरू माथि कडाइका साथ अनुसन्धान गरी, मुद्दा चलाई, कारवाही गरी, आवश्यक सजाय दिने छ साथै पिडितहरूलाई पनि आवश्यक उपचारात्मक विधिका साथै उचित क्षतिपुर्ति दिने छ ।
- (ङ) यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने हिंसा, भेदभाव र पक्षपातीपूर्ण व्यवहारहरू रोक्नका लागि वास्तविक एवं संभाविक पिडक र सर्वसाधारण प्रति लक्षित जनचेतना जगाउने अभियानहरू संचालन गर्नेछ ।

गोपनीयताको अधिकार **६**

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान जेसुकै भएता पनि सम्पूर्ण व्यक्तिहरू गैरकानूनी एवं बलजप्टी हस्तक्षेप बिनाको गोपनीयताको अधिकार उपभोग गर्न स्वतन्त्र छन् । जसमा परिवार, सम्बन्ध, घर वा अन्य पत्रचार वा मान र इज्जतमा कुनै पनि गैरकानूनी आक्रमण विरुद्धको संरक्षण सुनिश्चित गरिएको हुन्छ । गोपनीयताको भन्नाले कुनै पनि सुचनालाई सार्वजनिक गर्ने नगर्ने कुरा र त्यस्ता कुराहरू भित्र यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचान र कुनै व्यक्तिको आफ्नो शरीर र सहमतीमा हुने अन्य यौन जन्य कृयाकलापहरू र अन्य व्यक्तिहरू सँगको सम्बन्धमा गरिने निर्णय र छनौट पनि पर्दछन् ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान जेसुकै भएता पनि कानूनीरूपमा उमेर पुगेका व्यक्तिहरू बीच हस्तक्षेप बिना सहमतिमा हुने यौन जन्य कृत्याकलाप लगायत, मानवीय सम्बन्धहरू, नितान्त व्यक्तिगत निर्णयहरू, गोप्य पक्षहरूसम्बन्धि अधिकारहरू हरेक व्यक्तिले उपभोग गरेको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक तथा अन्य उपायहरू अपनाउनेछ ।
- (ख) कानूनी रूपमा उमेर पुगेका समान लिङ्ग भएका व्यक्तिहरूबीच सहमतीमा हुने यौन जन्य कृत्याकलापहरूलाई अपराधिकरण गर्ने कानूनको खारेजी गर्ने तथा कानूनी उमेरको हद समान लिङ्ग भएका वा असमान लिङ्ग भएका दुवै खाले व्यक्तिहरूमा एउटै कानूनी प्रावधान लागु हुन्छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (ग) कानूनी रूपमा उमेर पुगेका समान लिङ्ग भएका व्यक्तिहरू बीच हुने यौन जन्य कृत्याकलापलाई गैरकानूनी ठहर्‍याउने वा अपराध ठहर्‍याइ सामान्य फौजदारी कानून लागु गरेको छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (घ) लैङ्गीक पहिचान अभिव्यक्त गर्ने कुनै पनि कुरा जस्तै लवाई, बोलीचाली, पोशाक, वा शरीरको माध्यमबाट कुनै पनि व्यक्तिलाई आफ्नो लैङ्गीक पहिचान बदल्न र अभिव्यक्त गर्न निषेध गर्ने वा अपराधिकरण गर्ने कुनै पनि कानूनलाई खारेज गर्नेछ ।
- (ङ) उमेर पुगेका व्यक्तिहरूबीच सहमतिमा भएको यौन जन्य कृत्याकलापलाई अपराध ठहर्‍याइ बन्दी बनाईएको र गिरफ्तार गरिएको भएमा त्यस्तो गिरफ्तारी लैङ्गीक पहिचान सँग सम्बन्धीत भएको खण्डमा त्यस्ता व्यक्तिहरूलाई रिहा वा कैदमुक्त गर्नेछ ।
- (च) लैङ्गीक पहिचान वा यौन अभिमुखिकरणको सम्बन्धमा कोसँग कहिले र कसरी सुचना खोल्ने भन्ने कुरा छनौट गर्ने अधिकार र त्यस्ता सुचनाको जबरजस्ती सार्वजनिकीकरण वा सार्वजनिक गर्ने धम्कीबाट संरक्षणको अधिकार सम्पूर्ण व्यक्तिहरूलाई सुनिश्चित गर्नेछ ।

सिद्धान्त

८ निष्पक्ष सुनुव

सिद्धान्त

७ बलजफती स्वतन्त्रतामाथि बन्देज लगाउने विरुद्धको अधिकार

कसैलाई पनि बलजफती गिरफ्तारी वा नजरबन्दीमा राखिने छैन । यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा चाहे अदालतद्वारा जारी आदेश होस् वा अन्य अधिकारी द्वारा हुने गिरफ्तारी वा नजरबन्द होस्, त्यसलाई बलजफती गिरफ्तारी मानिनेछ । व्यक्तिको यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानको पर्वाह नगरी हरेक व्यक्तिले आफूलाई कैद गरीएको कारण र लगाइएको आरोप र त्यसको प्रकृतिबारे समानताका आधारमा सूचना पाउने अधिकार राख्दछन् । कुनै कसुर लगाइएको खण्डमा अदालती प्रक्रिया सुरु गर्न वा स्थापित गर्नका लागि न्यायिक अधिकारी समक्ष उपस्थित गराई गिरफ्तारी वा नजरबन्द गरिएको तथ्य कानून संगत भएको कुरा निर्णय गर्नु पर्दछ ।

राज्यले

- (क) पक्षपाती भए गिरफ्तार गर्न सघाउने, ठाउँ दिने वा अस्पष्ट वा दोहोरो अर्थ लाग्ने शब्द प्रयोग भएको कानूनी प्रयोजनहरूको निमूल गरी यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कसैलाई पनि कुनै पनि हालतमा गिरफ्तारी नगरिने भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक तथा अन्य उपायहरू अपनाउनेछ ।
- (ख) व्यक्तिको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको पर्वाह नगरी हरेक व्यक्तिले आफू आफूलाई कैद गरिएको कारण र लगाइको आरोप र त्यसको प्रकृति बारे समानताका आधारमा सूचना पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक तथा अन्य उपायहरू अपनाउनेछ ।
- (ग) व्यक्तिको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा हुने बलजपती गिरफ्तारी वा नजरबन्दीको विरुद्ध कानून पालना गराउने अधिकारी र प्रहरीहरूलाई यौन अभिमुखिकरण तथा लैङ्गीक पहिचानको सम्बन्धमा शिक्षित तुल्याउन जनचेतना मुलक तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नेछ ।
- (घ) सम्पूर्ण गिरफ्तारी तथा पक्राउका अभिलेख दुरुस्त र अध्यावधिक गर्ने जसमा गिरफ्तारीको कारण, समय र स्थान किटान वा उल्लेख गरिएको हुनु पर्दछ र गिरफ्तारी वा पक्राउको पहिचान गर्न प्रयाप्त कार्यादेश भएका र साधन सम्पन्न निकायहरूलाई सम्पूर्ण गिरफ्तारी र बन्दीको स्वतन्त्र सुपरिवेक्षणको सुनिश्चित गर्ने छ ।

सिद्धान्त
T

कानूनद्वारा स्थापित स्वतन्त्र, निष्पक्ष एवं सक्षम अदालतमा सार्वजनिक वा निष्पक्ष सुनुवाईको अधिकारको हरेक व्यक्ति भागीदार हुन्छ र आफ्नो अधिकार एवं कर्तव्य/जिम्मेवारीको निर्णय गर्दा मुद्दा हाल्दा उनीहरू विरुद्ध कुनै पनि फौजदारी आरोपका निर्णय गर्दा यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा पक्षपात वा भेदभाव गरिनु हुँदैन ।

राज्यले

- (क) अधिकार र कर्तव्य निर्धारण गर्ने नागरीक र फौजदारी कारवारहीको वा न्यायिक प्रक्रियाको सबै चरणमा न्यायिक र प्रशासनीक काम कारवाहीको तहमा लैङ्गीक पहिचान र यौन अभिमुखिकरणका आधारमा गरिने पक्षपातपूर्ण व्यवहारलाई उन्मूलन र निषेध गर्ने र यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानको कारण देखाई कसैको पनि पक्ष, अधिवक्ता, साक्षी निति निर्माताको विरोध गरिने छैन भन्नेकुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक तथा अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।

- (ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानद्वारा प्रेरित पूर्ण/आंशिक रूपले सञ्चालन गरिएका कानूनी प्रक्रिया वा फौजदारी कारवाही विरुद्ध व्यक्तिहरूलाई संरक्षण दिन आवश्यक सम्पूर्ण मनासिव कदमहरू उठाउनेछ।
- (ग) अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार सम्बन्धि मापदण्ड, समानता र भेदभावहरू विरुद्धका सिद्धान्तको बारेमा यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानको सम्बन्धमा समेत न्यायधिषहरू, अदालतका कर्मचारीहरू, अभियोक्ताहरू, अधिवक्ताहरू, तथा अन्यलाई जनचेतना जगाउने तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नेछ।

सिद्धान्त नजरबन्द/कैद रहँदाको अवस्थामा मानवीय व्यवहारको अधिकार

स्वतन्त्रता खोसिएका हरेक व्यक्तिहरूलाई मानवीय व्यवहार गर्नुका साथै व्यक्तिको रूपमा पाउने सम्मान तथा व्यवहार गर्नु पर्दछ। यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचान हरेक व्यक्तिको प्रतिष्ठासँग अन्योन्याश्रित ढङ्गबाट जोडिएको विषय हो।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण र लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कैद अवस्थामा बन्दी बनाईदा, व्यक्तिहरू थप सिमान्तकृत नहुन् वा हिंसाको जोखिममा नपर्नु, शारिरीक, मानसिक वा यौन दुराचारको भागी नबनाइयुन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (ख) जेल भित्र रहेका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा उनीहरूको विशेष आवश्यकताको पहिचान गर्दै आवश्यक परेको खण्डमा यौनिक पुनरिर्पण तथा हर्मोनल वा अन्य उपचार पढ्ति तथा एच आई भी /एडस् तथा प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी जानकारी लगायतका विषयहरूमा पहुँच र पर्याप्त स्वास्थ्य र परामर्श सेवा प्रदान गर्ने छ।
- (ग) आफ्नो यौन अभिमुखिकरण तथा लैङ्गीक पहिचानको उचित वा अनुकूल हुने स्थानको निर्णयको सम्बन्धमा सबै कैदीहरूको सहभागीता भएको कुराको सम्भाव्य हदसम्म सुनिश्चित गर्नेछ।
- (घ) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान वा लैङ्गीक अभिव्यक्तिको आधारमा हुन सक्ने दुरव्यवहार र हिंसा विरुद्ध संरक्षणका उपायहरू कार्यान्वयन गर्नेछ र त्यसो गर्दा सामान्य कैदीहरूले अनुभव गरे भन्दा बढी अधिकारमा प्रतिबन्धात्मक अवस्थाहरू नभएको कुरा सुनिश्चित गर्ने छ।
- (ङ) दम्पतीको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई वास्ता नगरी सम्पूर्ण कैदी र बन्दीहरूलाई आफ्नो वैवाहिक सम्बन्धका नाताभएका व्यक्तिहरूलाई भेट्ने अनुमति समान आधारमा दिईने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ।
- (च) राज्य, गैरसरकारी संगठन एवं यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सम्बन्धमा काम गर्ने संगठनलाई समेत बन्दी गृहमा बन्दीहरूको लागि उपलब्ध गराएको सुविधाको स्वतन्त्र अनुगमन गर्ने व्यवस्था प्रदान गर्नेछ।

(छ) समानता र भेदभाव विरुद्धका सिद्धान्त र अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारको मापदण्डको बारेमा, यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको विषयमा समेत जेलका कर्मचारी र अन्य सम्बद्ध अधिकारीहरू र बन्दी प्रक्रियामा संलग्न सार्वजनिक नीजि संगठनहरूलाई समेत जनचेतना र तालिमका कार्यक्रमहरू संचालन गर्नेछ।

यातना, क्रुर, अमानविय र अपमानजन्य सजाय वा व्यवहार विरुद्ध स्वतन्त्रताको अधिकार १०

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका सम्बद्ध कारणहरू समेत हरेक व्यक्तिलाई यातना, क्रुर, अमानविय र अपमान जन्य सजाय वा व्यवहार विरुद्ध स्वतन्त्रताको अधिकार रहेको हुन्छ।

राज्यले

(क) यातना, क्रुर, अमानविय र अपमान जन्य सजाय वा व्यवहारका पिडितहरूलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा गरिने वा दिइने यातना तथा क्रुर अमानवीय र अपमान जन्य सजाय वा व्यवहार विरुद्ध र त्यस्तो घटना गर्ने उक्साउने क्रियाकलापहरूबाट समेत निरोध गर्न र संरक्षण प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी प्रशासकिय र अन्य उपायहरू अपनाउने छ।

(ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा गरिने वा दिइने यातना तथा क्रुर अमानविय र अपमान जन्य सजाय वा व्यवहारका पिडितहरू पत्ता लगाउनका लागि आवश्यक सम्पूर्ण मनासिब कदमहरू उठाउने र पिडकलाई आवश्यकता अनुसार सजाय, हर्जाना र पिडितलाई क्षेतिपूर्ति एवं आवश्यक भएमा स्वास्थ्य र मनोवैज्ञानिक उपचार सहयोग समेत प्रदान गर्ने छ।

(ग) त्यस्ता गतिविधिहरू गर्न सक्ने वा निरोध गर्ने प्रहरी, जेल कर्मचारी तथा अन्य कर्मचारीहरूका लागि तालिम र जनचेतनाका कार्यक्रमहरू संचालन गर्नेछ।

सबै खाले शोषण, बेचविखन र तस्करी विरुद्धको संरक्षणको अधिकार ११

वास्तविक वा ग्रहण गरिएको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा गरिने शोषण लगायत सबै खाले तस्करी र बेचविखन विरुद्ध हरेक व्यक्ति सुरक्षित हुने अधिकारको भागीदार हुन्छ। तस्करीलाई निरोध गर्न अपनाइएका कदमहरूले ग्रहण गरेको वा वास्तविक यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान वा यी वा अन्य पहिचानको अभिव्यक्तिका आधारमा हुने असमानता, र भेदभावहरू लगायत जोखिम बढाउने तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ। यस्ता उपायहरू तस्करीबाट जोखिममा रहेको व्यक्तिहरूको मानव अधिकारको विरोधाभासी हुनुहुँदैन।

राज्यले

- (क) सम्पूर्ण मानव जातिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा यौन शोषण लगायत सबै खाले शोषण, बेचविखन र तस्करी विरुद्ध रोकथाम र संरक्षण दिन आवश्यक कानूनी, प्रशासकीय र अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) यस्ता कानूनहरूले त्यस्ता कृयाकलापबाट हानी पुग्ने जोखिममा रहेका पिछडिएका व्यक्तिहरूको स्थितिलाई अझै विगाने छैन वा त्यस्ता व्यक्तिहरूको बानी व्याहोरालाई अपराधीकरण गरिने छैन र कलंकीत तुल्याइने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (ग) वास्तविक वा गृहण गरिएको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने यौन शोषण लगायत तस्करी बेचविखन र आवास सुविधा, रोजगार तथा सामाजिक सेवाहरूको अभाव लगायत सामाजिक बहिष्करण, भेदभाव, परिवार वा साँस्कृतीक समुदायबाट बहिष्करण, आर्थिक स्वतन्त्रताको अभाव, आवासविहिना, हतोत्साहि तुल्याउने भेदभावजन्य सामाजिक धारणा लगायत सबै खाले शोषणको जोखिम बढाउने तत्वहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि कानूनी शैक्षिक र सामाजिक उपायहरू, सेवा तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालन र स्थापना गर्नेछ ।

सिद्धान्त
१२

कामको अधिकार

हरेक व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी बेरोजगारी विरुद्ध उपयुक्त उत्पादनशिल काम र कार्य सुहाउँदो न्यायोचित र सहज वातावरणको अधिकार हुन्छ ।

राज्यले

- (क) सार्वजनिक वा निजी रोजगारको क्षेत्रमा व्यवसायिक तालिम, छनौट वा भर्ना, बढुवा, निष्काशन कार्यका अन्य सर्त एवं ज्यालाको सम्बन्धमा समेत यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने भेदभावलाई निषेध र उन्मुलन गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी प्रशासनिक तथा अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा सार्वजनिक सेवाको हरेक क्षेत्रमा समान रोजगार तथा उन्नतीका अवसरहरूमा कुनै पनि विद्यमान भेदभावलाई उन्मुलन गर्ने जसमा सबै तहका सरकारी सेवा तथा रोजगारी, सार्वजनिक कार्यहरू, प्रहरी र सैन्य सेवा समेतमा भेदभाव पूर्ण धारणको सामना गर्न आवश्यक जनचेतानामूलक कार्यक्रमहरू तथा तालिमहरू सञ्चालन गर्नेछ ।

सामाजिक सुरक्षा र अन्य सामाजिक संरक्षणका उपायहरूको अधिकार

सिद्धान्त

१३

हरेक व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव रहित सामाजिक सुरक्षा र अन्य सामाजिक संरक्षणको अधिकार हुन्छ ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा कुनै भेदभाव विना नै सामाजिक सुरक्षा एवं संरक्षणको अन्य उपायहरूमा र रोजगारको सुविधा (सुत्केरी विदा) वेरोजागार भत्ता स्वास्थ्य विमा वा सुविधा (लैङ्गीक पहिचान सम्बन्धि आवश्यक शल्य कृत्यासमेत) अन्य सामाजिक विमाहरू, पति पत्नी वा दम्पती, पारीवारिक सुविधा, किरिया सुविधा, पति पत्नी वा दम्पती विमारी वा मृत्युले गर्दा हुने सहयोगको अभावको क्षतिपूर्तिका लागि निवृत्ति भण्डार वा अन्य सुविधाहरूमा समेत पहुँच भएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (ख) बच्चाहरू वा परिवारका कुनै पनि सदस्यहरूलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा सामाजिक सुरक्षा प्रणाली वा सामाजिक कल्याणकारी प्रयोजनहरूमा भेदभाव पूर्ण व्यवहारको शिकार बनाइने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी गरिवी उन्मुलन रणनीति एवं कार्यक्रमहरूले सफलता पाइरहेको कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।

सिद्धान्त

स्तरीय जीवन बाँच्ने पाउने अधिकार

१४

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी हरेक व्यक्तिको प्रयाप्त खाना, सफा पिउने पानी, पर्याप्त सरसफाई एवं लत्ताकपडा र जीवन स्तरको निरन्तर सुधार लगायत स्तरीय जीवन बाँच्न पाउने अधिकार हुन्छ ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी पर्याप्त खाना, सफा पिउने पानी, पर्याप्त सरसफाई एवं लत्ता कपडा सम्म समान पहुँच भएको कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।

सिद्धान्त १५ पर्याप्त आवासको अधिकार

हरेक व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनै भेदभाव नगरी स्तरीय आवास र बलजपती विस्थापन विरुद्ध संरक्षणको अधिकार हुन्छ।

राज्यले

- (क) आवधिक सुरक्षा तथा क्षमता भित्रको बसोवास योग्य, सुलभ, संस्कृतिक रूपले अनुकूल र सुरक्षित आवास, आकस्मिक सुविधा एवं अन्य आवासमा समेत यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान लगायत पारिवारीक वा वैवाहिक स्थितिको आधारमा कुनै भेदभाव नभएको सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ख) अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार कानून सँग अमिल्दा उपायहरू र बलजपती विस्थापनबाट संरक्षण दिनका लागि र कुनै पनि बलजपती विस्थापनको शिकार हुन सक्ने व्यक्ति वा धम्की पाएको व्यक्तिले सोको विरुद्ध संरक्षणको अधिकार उल्लंघन भएको दावि गरेमा, पुर्नस्थापनाको अधिकार, समान वा बेहेत्तर जमीन प्रतिको अधिकार र पर्याप्त आवासको अधिकार यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान र वैवाहिक वा पारिवारीक स्थितिको आधारमा समेत भेदभाव नगरी पर्याप्त र प्रभावकारी कानूनी एवं अन्य उपयुक्त उपचारहरू त्यस्ता व्यक्तिहरूका लागि उपलब्ध छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी हरेक व्यक्तिको पूख्यौली सम्पत्ती, जमिन र आवासको स्वामित्व माथिको समान अधिकार सुनिश्चित गर्ने छ।
- (घ) बच्चाहरू र युवाहरू माझ आवाश हिनताको सम्भावनालाई बृद्धि गर्ने सामाजिक पृथकीकरण, घरायसी एवं अन्य खालको हिंसा, भेदभाव, आर्थिक स्वतन्त्रताको अभाव र पारिवारीक एवं साँस्कृतिक समुदायहरूद्वारा बहिस्करण र छरछिमेकमा सहयोग र सुरक्षा परियोजनालाई प्रबर्द्धन गर्ने कार्यक्रमहरूलाई समेत यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई प्रभाव पार्ने तत्वलाई सम्बन्धमा सामाजिक र सहायक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने छ।
- (ङ) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परिणाम स्वरूप आवास विहिनताको समस्या भोगेका वा सामाजिक रूपमा पछि परेकाहरूको आवश्यकताहरू प्रति सम्बन्धित सम्पूर्ण निकाय संवेदनशिल र सचेत छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि तालिम र जनचेतना मुलक कार्यक्रमहरू संचालन गर्नेछ।

हरेक व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने भेदभाव विना नै शिक्षाको अधिकार हुन्छ र यौन अभिमुखीकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई समेत ध्यान दिनु पर्दछ ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनै भेदभाव विना नै शिक्षा प्रणाली भित्र हरेक विद्यार्थी, शिक्षक र कर्मचारीहरूलाई समान व्यवहार र हरेकको शिक्षामा समान पहुँच छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानुनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) शिक्षालाई हरेक केटा केटीको (विद्यार्थीको) संभाव्य पूर्णतम व्यक्तित्व क्षमता तथा मानसिक एवं शारीरिक क्षमताहरूको विकासमा लगाइने छ र केटा केटीको (उनीहरूको) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आवश्यकतालाई समेत ध्यान दिइनेछ भन्ने कुरा सुनिश्चित छ ।
- (ग) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई ध्यानमा राखी मानव अधिकार प्रतिको सम्मानको विकास गर्ने र केटाकेटीको बाबु आमा र परिवारका सदस्यहरूको साँस्कृतिक पहिचान, भाषा तथा मुल्यहरूलाई समेत समझदारी, शान्ति, सहिष्णुता र समानताको भावना अनुसार समान विकास गर्ने तर्फ शिक्षा निर्देशित छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (घ) शिक्षाको विधि, पाठ्यक्रम र स्रोतहरू विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान र अन्य कुराहरू लगायत विशेष आवश्यकता भएको विद्यार्थीहरू र उनीहरूको अभिभावक तथा परिवारका सदस्यहरूको पनि सम्मान र समझदारी बढाउनेतर्फ निर्दिष्ट भएको भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (ङ) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका शिक्षक कर्मचारी एवं विद्यार्थीहरूलाई (Bullying) र हतोत्साही गर्ने लगायत विद्यालय वातावरणमा हुने सबै खाले भेदभाव र सामाजिक पृथकीकरणका विरुद्ध निति तथा कानूनले पर्याप्त संरक्षण दिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (च) त्यस्ता भेदभाव वा हिंसाबाट पिडित विद्यार्थीहरूलाई संरक्षणको नाममा अझ पछि पारिने छैन र गलहत्याइने छैन र उनीहरूको सर्वोपरि हित पत्ता लगाई सहभागीतात्मक ढंगबाट सम्मान गरिएको छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (छ) विद्यार्थीको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान र त्यसको अभिव्यक्तिको आधारमा अनुशासन र सजायमा भेदभाव नगरी शैक्षिक संस्कारहरूमा मानव प्रतिष्ठामा आँच नआउने गरी अनुशासनको व्यवस्था गरिएको कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण न्यायिक, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ज) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको पर्वाह नगरी पिडा भोगीसकेका बयस्क र सबैलाई आजीवन सिकाईका लागि अवसर र स्रोतहरूमा पहुँच भएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

सिद्धान्त १७ स्वास्थ्य रहने अधिकार

हरेक व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव नगरी शारिरीक र मानसिक रूपमा स्वास्थ्य रही बाँच्ने अधिकार हुन्छ। यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्य यो अधिकारको मौलिक पाटो हो।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव नगरी कुनै पनि व्यक्तिलाई स्वास्थ्य जीवन बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी सबै व्यक्तिलाई यौन र प्रजनन् स्वास्थ्यको सवालमा आफ्नो स्वास्थ्यको अभिलेख, स्वास्थ्य स्याहार र सुविधा र सामग्री एवं सेवाहरूमा पहुँच छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव नगरी हरेक व्यक्तिको स्वास्थ्य सम्बन्धि आवश्यकतालाई पुरा गर्न, स्वास्थ्य स्तर कायम राख्न र स्वास्थ्य स्याहार र सुविधाहरू तयार गरिएको कुरा तथा स्वास्थ्य अभिलेखहरूमा गोपनीयता कायम राख्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ।
- (घ) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा व्यक्तिको स्वास्थ्य स्याहारमा असर पार्ने भेदभाव, पक्षपात एवं अन्य सामाजिक तथ्यहरूलाई न्यून पार्न कार्यक्रमहरूको विकास र कार्यान्वयन गर्ने छ।
- (ङ) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव नगरी हरेक व्यक्तिलाई स्वास्थ्य सम्बन्धि सेवा र स्याहार प्राप्त गर्न वास्तविक रूपमा सहमती दिनका लागि सबल र सुसूचित छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (च) यौन एवं प्रजनन् स्वास्थ्य, स्याहार, रोकथाम, उपचारको कार्यक्रम तथा सेवाहरूले यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको विविधतालाई सम्मान गर्दै, यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव विना नै स्वास्थ्य सेवा सबैलाई समान रूपले उपलब्ध गराउने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (छ) लैङ्गीक रूपमा पुनरनिरूपण गर्ने र शारिरीक अनुकूलन गर्न चाहने व्यक्तिको सम्बन्धमा दक्ष एवं भेदभाव मुक्त स्वास्थ्य स्याहार सम्मको पहुँचलाई सहजीकरण गर्नेछ।
- (ज) स्वास्थ्य कर्मीहरूले सम्पूर्ण ग्राहक एवं सेवा प्रदायकहरूलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा समेत भेदभाव नगरी त्यस्ता चिनिएका, रक्त सम्बन्ध नभएका साथि,साभ्नेदारलाई समेत उपचार गर्दछ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।

- (भ) हरेक व्यक्तिको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सम्मान गर्दै, अन्य सबै व्यक्तिहरूलाई उच्च स्तरिय स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सक्षम तुल्याउनका लागि आवश्यक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरू र नीतिहरू अनुमोदन गर्नेछ ।

सिद्धान्त

स्वास्थ्यगत दुर्व्यवहारबाट संरक्षण १८

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनै पनि व्यक्तिलाई मनोवैज्ञानिक एवं शारीरिक स्वास्थ्य उपचार परिक्षणका विभिन्न विधिहरूप्रति वा कुनै पनि निश्चित स्वास्थ्य सुविधामा मात्र सिमित राख्न जवरजस्ती गरिने छैन । अन्य कुनै वर्गीकरणको परवाह नगरी यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान आफैमा कुनै खाले स्वास्थ्य सम्बन्धी व्यवस्था नभएको हुँदा यिनीहरूको उपचार वा दमन गरिने छैन ।

राज्यले

- (क) व्यवहार, शारीरिक रूप वा उसले ग्रहण गरेको लैङ्गीक धारणाको सम्बन्धमा साँस्कृतिक वा अन्य किसिमको भेदभावपूर्ण धारणा (Stereotypes) र यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा हानीकारक स्वास्थ्यगत अभ्यासहरू नगरीएको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण प्रशासनिक कानूनी वा अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) बालबालिकाको उच्चतम हितलाई ध्यान दिनु पर्ने कुरालाई महत्व दिदै बच्चाको उमेर र परिपक्वता अनुसार बच्चाको पूर्ण, स्वतन्त्र एवं सुसूचित रूपले सहमती प्राप्त गरेर मात्रै स्वास्थ्यका विभिन्न विधिहरू अपनाइने छ । अन्यथा, कुनै पनि बालबालिकामाथि स्वास्थ्यगत विधि (शल्यकृया) बाट फर्काउनै नसकिने गरी कुनै लैङ्गीक पहिचान वा शारीरिक परिवर्तन बलजपत्ती लादिने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक तथा अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ग) कुनै पनि बालबालिकाहरू स्वास्थ्यगत दुर्व्यवहारको सिकार नबनून् र जोखिमबाट समेत मुक्त रहून् भन्नका लागि बालबालिका संरक्षण सयन्त्रको स्थापना गर्ने छ ।
- (घ) अनैतिक र वाध्यात्मक स्वास्थ्यगत अनुसन्धान, खोप उपचार वा एच आई भी एडस् वा अन्य रोगहरूका लागि गरिने सुक्ष्म किटाणुको परिक्षण समेत विरुद्ध विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको संरक्षण सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (ङ) विकासकालागि दिइने सहायता जस्ता देखिने, स्वास्थ्यमा प्रयोग हुने कुनै पनि आर्थिक स्रोतले स्वास्थ्यगत दुरुपयोगलाई बढावा वा प्रश्रय दिन्छ, भने त्यस्ता प्रयोजन वा व्यवस्थापन कार्यक्रमहरूलाई संशोधन र पुनरावलोकन गर्नेछ ।
- (च) कुनैपनि शारीरिक वा मनोवैज्ञानिक उपचार पद्धति वा परामर्शले यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई उपचार वा दमित गर्नुपर्ने स्वास्थ्यगत अवस्थाको रूपमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले व्यवहार गर्ने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ ।

सिद्धान्त १५ विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको अधिकार

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी, हरेक व्यक्तिलाई विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको अधिकार हुन्छ, जस अन्तर्गत आफ्नो परिचयको अभिव्यक्ति वा “व्यक्ति हुँ” भन्ने परिचयको अभिव्यक्ति, बोलीचाली, हिडाई वा चालढाल, शारिरीक बनावट/गुण, नामको छनौट र अन्य कुनै माध्यमद्वारा “व्यक्ति हुँ” भन्ने परिचय दिने स्वतन्त्रता समेत समावीष्ट हुन्छ, र कुनै सिमानाको परवाह विना जुनसुकै माध्यमबाट पनि सूचना वा जानकारी खोज्ने वा ग्रहण गर्ने र बाड्ने स्वतन्त्रता समेत पर्दछ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी कानूनी अधिकार सम्बन्धमा पैरवीका सामग्रीहरू प्रकाशन, सभा सम्मेलनहरूमा सहभागीता, कार्यक्रम प्रशासन र सूचनाको ग्रहण र आदानप्रदान, सुरक्षित यौन सम्बन्धको सूचनाहरूमा पहुँच र प्रचार प्रसार समेत अरुको स्वतन्त्रताको सम्मान गर्दै विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता सम्बन्धी अधिکارको पूर्णरूपले उपभोग गरेको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ख) कुनै पनि राज्यद्वारा नियन्त्रित सञ्चार माध्यम र सूचनाहरू बहुलवादी भएको र यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव पूर्ण छैनन् र त्यस्ता संगठनहरूमा कर्मचारी भर्ना र बढुवा नितिहरू समेत यौन अभिमुखीकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव पूर्ण छैनन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (ग) बोली, हिडाई वा चालढाल, पोसाक, वा शारिरीक विशेषताहरूद्वारा “व्यक्ति हुँ” भन्ने परिचय दिने अधिकारको समेत उपभोग गर्नेकुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (घ) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई प्रस्तुत गर्ने कुनै पनि विचार वा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई प्रतिबन्धित गर्ने गरी सार्वजनिक सुव्यवस्था, नैतिकता, सार्वजनिक स्वास्थ्य र सुरक्षा जस्ता कुनै पनि धारणाहरू प्रयोग नभएको कुरा सुनिश्चित गर्ने छ।
- (ङ) विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रताको अधिकारको प्रयोग गर्दा विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको स्वतन्त्रता र अधिकारको हनन नहुने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (च) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी हरेक व्यक्तिले सार्वजनिक बहस र सूचना तथा विचारहरूमा समान पहुँच पाउने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।

शान्तिपूर्वक भेला र संघ संस्था सम्बन्धी स्वतन्त्रताको अधिकार २०

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी हरेक व्यक्तिलाई शान्तिपूर्वक विरोध प्रदर्शन लगायत भेला गरी विरोध प्रदर्शन गर्ने र संघ संस्थामा आवद्ध हुने अधिकार हुन्छ। विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा भेदभाव विना नै कुनै व्यक्तिले संघ संगठन खोल्ने र मान्यता प्राप्त गर्ने, व्यक्तिहरू बीच संचार सर्म्पक गर्ने वा व्यक्तिहरूसँगको बारेमा सूचना प्रवाह गर्ने, अधिकार सम्बन्धि पैरवी गर्ने संघ संस्थाहरूसँग आवद्ध हुन सक्ने छन्।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव विना नै संघ संस्था वा समूहहरूले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्न र शान्तिपूर्ण रूपले भेला हुन, संघ संगठनले कार्यक्रम आयोजना गर्न र वहस गर्न पाउने अधिकारको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी प्रशासनिक वा अन्य उपायहरू अपनाउने छ।
- (ख) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको प्रस्तुत गरेकै आधारमा शान्तिपूर्वक भेला हुने र संस्था खोल्ने अधिकार प्रतिबन्धित गर्ने गरी सार्वजनिक सूचना, नैतिकता, स्वास्थ्य तथा सार्वजनिक सुरक्षाको प्रयोग नगरिने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनै पनि हालतमा शान्तिपूर्वक भेला हुने र संघ संस्था खोल्न पाउने अधिकारहरूमा बाधा नपुऱ्याउने र त्यस्ता अधिकार उपभोग गरेका व्यक्तिहरूलाई आवश्यक पर्याप्त प्रहरी सुरक्षा तथा अन्य भौतिक संरक्षण उपलब्ध गराउने कुरा सुनिश्चित गराउने छ।
- (घ) त्यस्तो संरक्षण प्रदान गर्नका लागि सक्षम तुल्याउन कानून पालना गराउने सम्बन्धित निकायहरू वा अन्य अधिकारीहरूलाई तालिम एवं जनचेतना मुलक कार्यक्रमहरू प्रदान गर्नेछ।
- (ङ) स्वयंसेवी संगठन एवं समूहहरूलाई सूचना सार्वजनिक गर्ने अभ्यासमा वा सो क्रममा त्यस्ता यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सवाललाई सम्बोधन गर्ने संगठन वा समूहहरूको सदस्यहरूप्रति भेदभाव पूर्ण प्रभाव नगरेको कुरा सुनिश्चित गर्ने छ।

धर्म, नैतिकता र आदर्शको स्वतन्त्रताप्रतिको अधिकार २१

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी हरेक व्यक्तिलाई धर्म, नैतिकता र आदर्शको स्वतन्त्रताको अधिकार हुन्छ। यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव गर्ने वा समान संरक्षण नदिने कानूनहरूको औचित्य स्थापित गर्न राज्यद्वारा कुनै पनि कानून, नीति, कार्यक्रमहरू जारी गरिने छैन।

राज्यले

- (क) व्यक्तिहरूलाई एकलै वा समुहमा आफ्नो धार्मिक वा गैरधार्मिक अभ्यासहरू गर्न, कुनै पनि कुरामा विश्वास गर्न वा अस्वीकार गर्न र कुनै पनि विश्वास मान्न बाध्य तुल्याइने छैन र उनीहरूलाई कुनै पनि हस्तक्षेप विना, आफ्नो विश्वास कायम राख्न पाउने कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सम्बन्धमा कुनैपनि विचार प्रतिबद्धता र विश्वासहरू अभिव्यक्त गर्ने तरिकाहरूलाई बढावा दिन गरिने कुरालाई मानव अधिकारको प्रतिकुल हुने गरी प्रयोग नगरीने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

सिद्धान्त

२२

स्वतन्त्रतापूर्वक आवतजावत गर्ने अधिकार

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी हरेक व्यक्तिलाई कानून संगत ढंगबाट राज्यभित्र स्वतन्त्रता पूर्वक आवतजावत गर्ने र राज्यको सिमाना भित्र बसोबास गर्ने अधिकार हुन्छ । कुनैपनि व्यक्तिलाई कुनैपनि देशमा प्रवेश गर्न वा आफ्नै राज्यमा फर्कनबाट वा अन्य आप्रवासमा जानबाट बाधा पुऱ्याउन वा सिमित तुल्याउनका लागि यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई आधार मानिने छैन ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी हरेक व्यक्तिलाई स्वतन्त्र रूपले आवतजावत र बसोबास गर्ने अधिकारको प्रत्याभूति दिइएको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।

सिद्धान्त

२३

शरण खोज्ने अधिकार

प्रत्येक व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानमा आधारित क्रुर अमानविय व्यवहार समेत अन्य अमानविय व्यवहारबाट बच्ने र शरण खोज्ने अधिकार हुन्छ । राज्यले कुनैपनि व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा क्रुर, अमानविय, अपमानजनक यातना वा सजायको त्रास छ भन्ने कुराको बलियो आधार भएमा कुनैपनि व्यक्तिलाई जबरजस्ती हटाउन, निस्कासन गर्न, वा सुपुर्दगी गर्ने छैन ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा क्रुर, अमानविय, कारवाही वा यातनाको त्रास छ भन्ने बलियो आधार भएमा शरणार्थीको रूपमा स्विकार्न वा शरण माग्नका लागि बलियो आधार हो भनी सुनिश्चित गर्न कानूनहरू पुनरावलोकन, संशोधन र लागु गर्नेछ ।

- (ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनैपनि शरण खोज्ने व्यक्तिलाई कुनै पनि नीति वा व्यवहारले भेदभाव गरिने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (ग) कुनैपनि व्यक्तिको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा अर्को राज्यमा कार्वाही गर्ने, सजाय दिने, यातना दिने, कुर अमानविय र अपमानजनक व्यवहारको सिकार हुने आधार भएमा कुनै पनि राज्यले कुनै व्यक्तिलाई हटाउन, देश निकाला गर्ने, वा सुपुर्दगी गर्ने छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

परिवार बसाउने अधिकार

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह विना नै हरेक व्यक्तिलाई परिवार बसाउने अधिकार हुन्छ । परिवारहरू विविध स्वरूपमा अस्तित्वमा रहेका हुन्छन् । कुनै परिवार र परिवारको कुनै पनि सदस्य लाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनै पनि भेदभाव गर्ने अधिकार छैन ।

राज्यले

- (क) परिवार बसाउन यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव विना नै कृत्रिम गर्भाधारण (दाता वाट प्राप्त सुक्रकिट ग्रहण गरी समेत) वा धर्म सन्तान स्वीकार्ने अधिकारमा पहुँच भएको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक, एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) वंशाणु वा वैवाहिक सम्बन्धबाट परिभाषित नगरिएका लगायत, जुनसुकै स्वरूप वा प्रकृतिको परिवारलाई कानूनी मान्यता दिएको कुरा सुनिश्चित गर्ने र परिवार सम्बन्धमा कल्याणकारी योजना र अन्य सार्वजनिक फाइदाहरू योजना एवम् बसाइसराईका सवालमा यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा कुनै पनि परिवारका सदस्यलाई भेदभाव गरिएको छैन भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ग) बच्चाहरू सम्बन्धि सार्वजनिक वा नीजि संस्थाहरूले अदालती, विधायकिक वा प्रशासनिक निकायले निर्णय अथवा नितिनिर्माण वा अन्य क्रियाकलाप गर्दा ती बच्चाको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान र उसको परिवारका सदस्यहरूको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानलाई परवाह नगरी बच्चाको सर्वोत्तम हितलाई नै सर्वोपरि महत्व दिइन्छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपाय अपनाउने छ ।
- (घ) बच्चाहरू सम्बन्धि निर्णय र कार्यक्रमको सम्बन्धमा बच्चाले विचार राख्न सक्ने क्षमता भएमा उनीहरूको विचारलाई स्वतन्त्रता पूर्वक अभिव्यक्त गर्न पाएको र उनीहरूको उमेर परिपक्वताको आधारमा महत्व दिएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (ङ) भिन्न यौन प्रकृति भएका दम्पती सरह समान यौन प्रकृति भएका दम्पतीलाई समेत राज्यले वैवाहिक मान्यता र अधिकार, सुविधा वा फाइदा सबैकुरा प्रति उचितकै हकदार भएको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छन् ।

जकार्ता सिद्धान्तहरू

- (च) असमान यौन प्रकृति भएका अविवाहित दम्पतिहरूलाई उपलब्ध कर्तव्य, सुविधा र अधिकार समान यौन प्रकृति भएका अविवाहित दम्पतिहरूलाई पनि उपलब्ध हुने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनिक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (छ) विवाह वा अन्य यस्तै कानूनी मान्यताका सम्बन्धहरू सहवासी दम्पतिहरूको स्वतन्त्र र पूर्ण सहमतिमा मात्र कायम गरिने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

सिद्धान्त २५ सार्वजनिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार

हरेक नागरिकलाई आफ्नो हितलाई असर पार्ने नीति निर्माणको तहमा र निर्वाचित भई जानु पर्ने सार्वजनिक पदहरूमा र लोक सेवाको तहमा, सार्वजनिक समारोहमा रोजगार, प्रहरी र सैन्य सेवामा समेत यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी सहभागी हुने अधिकार हुन्छ ।

राज्यले

- (क) हरेक व्यक्तिको यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी पूर्ण सम्मानका साथ सार्वजनिक जीवनका हरेक तह लगायत लोकसेवा, प्रहरी र सैन्यसेवा, सार्वजनिक र राजनैतिक मामिलामा सहभागी हुने अधिकारको पूर्ण उपभोग गर्न पाउने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि कानूनको पुनरावलोकन, संसोधन तथा लागु गर्नुपर्छ ।
- (ख) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा सार्वजनिक जीवनमा सहभागीतालाई प्रतिबन्ध गर्ने भेदभावपूर्ण र पक्षपातपूर्ण तत्वहरूलाई निर्मूल गर्न सम्पूर्ण अनुकूल कदमहरू अपनाउनु पर्छ ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको भेदभाव नगरी पूर्ण सम्मानका साथ हरेक व्यक्तिलाई आफ्नो हितमा प्रभाव पार्ने नीतिनिर्माणको प्रक्रियामा सहभागी हुने अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।

सिद्धान्त २६ साँस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी हरेक व्यक्तिलाई साँस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने र साँस्कृतिक सहभागीता मार्फत आफ्नो विविध यौन अभिमुखीकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परिचय दिने अधिकार हुन्छ ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको परवाह नगरी पूर्ण सम्मानका साथ सबै व्यक्तिको साँस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) राज्य भित्र विद्यमान विभिन्न साँस्कृतिक विशेषता भएका समुहहरू तथा यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सवालमा भिन्न विचार राख्ने समुह बीच सम्वाद र पारस्परिक सम्मानलाई बढावा दिने यस योग्यकार्ता सिद्धान्तमा उल्लेख गरिए अनुसारको मानव अधिकारको सम्मान गरिएको कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।

मानव अधिकार प्रवर्द्धन गर्ने अधिकार

यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव नगरी हरेक व्यक्तिलाई व्यक्तिगत रूपमा वा साँठनिक रूपमा राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा मानव अधिकारको संरक्षण र प्रत्याभूति दिने अधिकार हुन्छ । यस अन्तर्गत विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका क्रियाकलापहरू पर्दछन्, साथै नयाँ मानव अधिकारका धारणाहरूको विकास गर्नुका साथै त्यसको स्वीकृतिका लागि वकालत गर्ने कुराहरू समेत पर्दछन् ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान लगायत सम्पूर्ण मानव अधिकारको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रत्याभूति दिने खालको उपयुक्त वातावरण सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सम्पूर्ण कानूनी, प्रशासनीक एवं अन्य उपायहरू अपनाउने छ ।
- (ख) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका वा उनीहरूकालागि काम गर्ने मानव अधिकारकर्मीहरू र यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानमा आधारित मानव अधिकार विरुद्ध गरिने व्यवहार/काम कारवाहीसँग सामाना गर्न सम्पूर्ण न्यायोचित उपायहरू अपनाउनेछ ।
- (ग) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानमा काम गर्ने मानव अधिकारकर्मीले वकालत गर्ने मानव अधिकारका सवालहरूको परवाह नगरि सबै मानव अधिकारकर्मीहरूलाई भेदभाव विना राष्ट्रिय/अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार संगठन वा निकायहरूमा सहभागीता र संचार सर्म्पक सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (घ) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका सवालमा काम गर्ने मानव अधिकार कर्मीहरूलाई मानव अधिकार सम्बन्धि क्रियाकलापको प्रतिक्रियामा राज्य वा गैरराज्य पक्षबाट हुने वा गरीएको कुनै पनि हिंसा, धम्की, प्रतिशोध कानूनी वा सरकारी भेदभाव, दवाव वा कुनै स्वच्छाचारी क्रियाकलाप विरुद्ध संरक्षण सुनिश्चित गर्नेछ । माथि उल्लेखित संरक्षणहरू यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानमा मात्र आधारित नभई जुनसकै मानव अधिकार सम्बन्धी क्षेत्रमा काम गर्ने मानव अधिकारकर्मीहरूलाई सुनिश्चित गरिने छ ।

- (ड) राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएको व्यक्तिहरूको मानव अधिकार संरक्षण तथा प्रबर्द्धन गर्ने सगठनहरूलाई मान्यता र ओहदा प्राप्त गर्न सहयोग गर्ने छ ।

सिद्धान्त २८ प्रभावकारी उपचार र सम्बोधनको अधिकार

मानव अधिकार हिंसा पिडितहरू, यौन अभिमुखिकरणका आधारमा पिडित गराइएकाहरूलाई समेत प्रभावकारी, पर्याप्त र न्यायोचित उपचारको अधिकार हुन्छ । पिडितलाई क्षतिपूर्ति, पिडकलाई सजाय र अभियोजनको व्यवस्था गर्न उठाइएका सम्पूर्ण कदमहरू वा विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका व्यक्तिहरूका लागि माथि उल्लेखित कुराहरू प्राप्त गर्नु वा प्रक्रिया अगाडि बढाउनु प्रभावकारी उपचार र संबोधन सम्बन्धि अधिकारको अभिन्न अङ्ग हो ।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण आधारमा भएका मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूका पिडितहरूलाई हर्जाना, क्षतिपूर्ति, पुनस्थापना, सन्तुष्टि, पुन नदोहरीने प्रत्याभूति र अन्य कुनै न्यायोचित उपायहरूद्वारा गर्नुपर्ने संबोधनका लागि पहुँच भएको कुरा सुनिश्चित गर्न नीति र कार्यक्रमहरूको पुनरावलोकन समेत गरी कानूनी प्रक्रियाको स्थापना गर्नेछ ।
- (ख) कानूनी उपचारहरू समयमा नै कार्यन्वयन र क्रियाशिल गराइएका कुरा सुनिश्चित गर्ने छ ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने मानव अधिकार हिंसा विरुद्ध कानूनी उपचार र संबोधनका लागि प्रभावकारी र स्तरीय संस्थागत व्यवस्था भएको कुरा सुनिश्चित गर्ने र कर्मचारीहरू समेत सो सम्बन्धमा तालिम प्राप्त भएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (घ) सबै व्यक्तिलाई क्षतिपूर्ति र सम्बोधन प्राप्त गर्ने प्रक्रियाहरूको आवश्यक सम्पूर्ण जानकारीमा पहुँच भएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (ङ) सम्बोधन प्राप्त गर्ने प्रक्रियाका लागि लाग्ने खर्च व्यहोर्न नसक्ने व्यक्तिहरूलाई आर्थिक सहयोग प्रदान गरिएको र त्यस्तो कानूनी सम्बोधन प्राप्त गर्नका लागि हुने अन्य कुनै आर्थिक वा अन्य बाधा वा अडचनहरू हटाइएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।
- (च) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानमा आधारित भेदभावको सामना गर्न तथा यसै सिद्धान्तमा आधारित भई अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारको मापदण्डहरूको सम्मान र सम्मिलन प्रबर्द्धन गर्न मानव अधिकारका सम्भाव्य उल्लंघन कर्ताहरूलाई, पेशागत निकायहरूमा, विद्यार्थी र शिक्षकलाई लक्षित गरि सार्वजनिक शिक्षाको सबै तहमा समेत जनचेतना र तालिम कार्यक्रमहरू सुनिश्चित गर्नेछ ।

हरेक व्यक्ति जसको मानव अधिकार यस सिद्धान्तहरूमा उल्लेखित अधिकारहरूको समेत उल्लंघनको घटनाको गम्भीरताको आधारमा चाहे सरकारी वा गैह्रसरकारी निकाय वा अधिकारी जोसुकैले घटाएको भए तापनि यस सिद्धान्तमा उल्लेखनीय ढंगबाट जवाफदेही तुल्याउनेछ। यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान सम्बन्धी मानव अधिकारको उल्लंघनकर्तालाई दण्डबाट छुटकारा दिनु हुँदैन।

राज्यले

- (क) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानसँग सम्बन्धित मानव अधिकारको उल्लंघनका घटनाहरूको उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्न अनुगमन संयत्रका साथै न्यायोचित, सुलभ र प्रभावकारी फौजदारी, नागरिक, प्रशासनिक तथा अन्य प्रक्रियाहरू स्थापना गर्नेछ।
- (ख) वास्तविक वा ग्रहण गरिएको यौन अभिमुखिकरणका आधारमा पिडितलाई लगाइएका सम्पूर्ण अपराधिक आरोपको सीघ्रातीसीघ्र र गहनताका साथ अनुसन्धान गरी प्रमाणहरू फेला परेको हदसम्म कानून बमोजिम त्यस्ता जिम्मेवार व्यक्तिलाई मुद्दा चलाइएको र कारवाही गरिएको कुरा सुनिश्चित गर्नेछ।
- (ग) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा हुने भेदभावको अन्त्य सुनिश्चित गर्नका लागि कानून र नीति निर्माण र कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने स्वतन्त्र एवम् प्रभावकारी संस्था तथा प्रक्रियाहरूको स्थापना गर्नेछ।
- (घ) यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भएको मानव अधिकार उल्लंघनको घटनाप्रति कुनै पनि व्यक्तिलाई जिम्मेवार तुल्याउन, वाधा पुऱ्याउने कुनै पनि वाधा अड्काउलाई हटाउनेछ।

अतिरिक्त सुझावहरू

समाजका सम्पूर्ण सदस्यहरू र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायहरू मानव अधिकार सुनिश्चित भए नभएको निक्कै गर्नुपर्ने जिम्मेवार हुन्छन्। त्यसैले, हामी यो सिफारिस गर्दछौं की:

- (क) संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार सम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयले यी सिद्धान्तहरूलाई पारित गर्नुका साथै विश्वव्यापी रूपमा कार्यान्वयन प्रवर्द्धन गर्न र सो कार्यालयले फिल्ड तहसम्मका आफ्ना गतिविधिहरूमा समेत यी सिद्धान्तहरूलाई एकीकृत गर्नुपर्दछ।
- (ख) संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार परिषद्ले यी सिद्धान्तहरूलाई पारित गरी, राज्यले यी सिद्धान्तहरूको अनुशरण गर्नु भन्ने कुरालाई जोड दिँदै, यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा हुने मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई यथेष्ट महत्व दिनु पर्दछ।

जकार्ता सिद्धान्तहरू

- (ग) संयुक्त राष्ट्रसंघको मानव अधिकार सम्बन्धी विशेष कार्यविधिले यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा हुने मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरूप्रति यथेष्ट ध्यान पुऱ्याउँदै यी सिद्धान्तहरूलाई आफ्ना निर्दीष्ट कार्यादेशहरूमा एकीकृत गर्दै लैजानुपर्दछ ।
- (घ) सन् १९९६ को प्रस्तावना धारा ३१ अनुसार संयुक्त राष्ट्र संघीय आर्थिक, सामाजिक परिषद्दे विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य लिएका गैह्र सरकारी संस्थाहरूलाई मान्यता र ओहदा प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- (ङ) परीक्षण र Case law मा समेत आवश्यकतानुसार व्याख्यात्मक लिखतहरू वा साधारण टिप्पणीहरू विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको हकमा मानव अधिकार कानूनहरू लागू गर्दा संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव सन्धी सम्बन्धि निकायहरूले यी सिद्धान्तहरूलाई आफ्ना निर्दीष्ट कार्यादेशको कार्यान्वयनलाई जबरजस्त वा दिगो रूपमा एकीकृत गर्नुपर्दछ ।
- (च) विश्व स्वास्थ्य संगठन र UNAIDS ले विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकारको पूर्ण सम्मान गर्दै उनीहरूको आवश्यकतालाई पूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि स्वास्थ्य सेवा र स्याहार सम्बन्धमा निर्देशिकाको विकास गर्नु पर्दछ ।
- (छ) संयुक्त राष्ट्रसंघीय शरणार्थी सम्बन्धी उच्चायुक्तले यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा सजाय पाउने वा अन्य यातनाको पीडित हुने बलियो आधार भएका व्यक्तिहरूको संरक्षण गर्नका लागि यी सिद्धान्तहरूलाई एकीकृत गर्नुपर्छ र शरणार्थी स्थिति निर्धारण गर्ने सवालमा वा मानवीय सहायता प्रदान गर्ने सवालमा वा अन्य सेवाहरूको सम्बन्धमा यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानका आधारमा कुनै पनि व्यक्तिलाई भेदभाव नगरेको कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।
- (ज) मानव अधिकारप्रति प्रतिबद्धता भएका क्षेत्रीय तथा उपक्षेत्रीय अन्तर-सरकारी संगठनहरू र मानव अधिकार सम्बन्धी सन्धिक क्षेत्रीय निकायहरूले तिनीहरूका मानव अधिकारसम्बन्धी संयन्त्रहरू, कार्यविधि तथा अन्य पहल एवम् व्यवस्थाहरूको कार्यादेशको कार्यान्वयनमा यी सिद्धान्तहरू अभिन्न अंगका रूपमा रहेका हुन्छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।
- (झ) क्षेत्रीय मानव अधिकार अदालतहरूले मानव अधिकार सन्धिसँग सान्दर्भिक हुने सिद्धान्तहरूलाई उनीहरूले व्याख्याद्वारा यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सवालमा Case Law (केस ल) विकास गर्नका लागि जोडदार रूपमा एकीकृत गर्नु पर्दछ ।
- (ञ) राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा मानव अधिकार सम्बन्धी काम गर्ने गैह्र-सरकारी संगठनहरूले आफ्नो विशेष कार्यादेशको सीमाभित्र रही यी सिद्धान्तहरू प्रतिको सम्मान प्रवर्द्धन गर्नु पर्दछ ।
- (ट) मानवीय संगठनहरूले मानवीय वा उद्धार कार्यक्रमको सिलसिलामा यी सिद्धान्तहरूलाई आत्मसात् गर्छ र सहायता र अन्य सेवाहरूको व्यवस्था गर्दा कुनै पनि व्यक्तिलाई यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको आधारमा भेदभाव हुन नदिने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।

जकार्ता सिद्धान्तहरू

- (ठ) राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरूले राज्य र गैर राज्य पक्षहरूमा यी सिद्धान्तहरूप्रति सम्मानको प्रवर्द्धन गर्नु पर्छ र आफ्नो कामकारवाहिमा विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनलाई एकिकृत गर्नुपर्दछ ।
- (ड) विभिन्न पेशागत संगठनहरू जस्तै: स्वास्थ्य, नागरिक, न्यायिक तथा शैक्षिक क्षेत्रले यी सिद्धान्तहरूको कार्यान्वयनको जबरजस्त प्रवर्द्धन सुनिश्चित गर्नका लागि आफ्नो अभ्यासहरू र निर्देशिकाहरू पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
- (ढ) व्यापारिक संगठनहरूले आफ्नो कार्यबल र राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा यी सिद्धान्तहरूको प्रवर्द्धनका लागि आफ्नो महत्वपूर्ण भूमिका स्वीकार्दै कार्यहरू गर्नु पर्दछ ।
- (ण) आम सञ्चारका माध्यमहरूले यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानको सवालमा पक्षपातपूर्ण (Stereotype) व्यवहारलाई पन्छाउनु पर्छ र विविध मानव यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचानप्रति सहिष्णुता र स्वीकार्य वातावरण प्रवर्द्धन गर्दै यही सवालको वरिपरि जनचेतना जगाउनु पर्दछ ।
- त) विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको मानव अधिकार संस्थाहरूको प्रवर्द्धन गर्ने गैर सरकारी वा अन्य संगठनहरूलाई आर्थिक सहायता दिई सरकारी एवम् व्यक्तिगत दाताहरूले आर्थिक सहायता प्रदान गर्नुपर्दछ ।

यी सिद्धान्त एवम् सिफारिसहरूले अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनको प्रयोगले विविध यौन अभिमुखिकरण वा लैङ्गीक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको जीवन तथा अनुभव प्रतिविम्बित गर्दछन् र यहाँ उल्लेखित कुनै पनि कुरालाई राष्ट्रिय, क्षेत्रीय, अन्तर्राष्ट्रिय कानून र मापदण्डहरूले मान्यता दादा त्यस्ता व्यक्तिहरूको स्वतन्त्रतालाई बाधा पुऱ्याउन सीमित गर्न यहाँ उल्लेखित कुनै पनि प्रावधानहरूलाई व्याख्या गरिने छैन ।

अनुसूची

जकार्ता सिद्धान्तप्रति हस्ताक्षर गर्नेहरू

- फीलीप आलस्टन (अष्ट्रेलिया) गैह्वकानूनी आमहत्या एवम् मृत्युदण्डको विषयमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विशेष समाधिषक तथा कानूनका प्राध्यापक, न्यूयोर्क विश्वविद्यालय कानून संकाय संयुक्त राज्य अमेरिका
- मेक्सीम आनभेगीचन (मालदोभा) यूरोपियन क्षेत्रीय अन्तराष्ट्रिय महिला र पुरुष समलिङ्गी संगठन
- माउरो क्याबरल (अर्जेन्टीना), अनुसन्धानकर्ता **Universidad Nacional de Cordoba**, अर्जेन्टीना, अन्तराष्ट्रिय महिला एवम् पुरुष समलिङ्गी मानव अधिकार आयोग
- ऐड्वीन क्यामरन (दक्षिण अफ्रीका), न्यायाधिष, सर्वोच्च पुनरावेदन अदालत, **Bloemfontein**, दक्षिण अफ्रीका
- सोनिया ओनुफर कोरिया (ब्राजील), सह अनुसन्धानकर्ता, अन्तर **Disciplinary** (सहयोग) (**AIDS**) संगठन (**ABIA**) तथा यौनिक निती परीक्षण (**Watch**) (विशेषज्ञहरूको बैठकको सह सभापति)
- याकीन एरटर्क (टर्की), महिला विरुद्ध हिंसाको विषयमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय विशेष समाधिषक, समाज विभागका प्राध्यापक, मीडल ईष्ट प्राविधिक विश्वविद्यालय, अंकारा, टर्की ।
- एलीजावेथ इभाट (अष्ट्रेलिया), भूतपूर्व अध्यक्ष तथा सदस्य, महिला भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र संघीय समिति तथा संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार आयोगका पूर्व सदस्य तथा अन्तराष्ट्रिय न्यायिक आयोगका पूर्व उच्चायुक्त ।
- पल हन्ट (न्यूजील्याण्ड), स्वास्थ्य रहने अधिकार सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र संघीय विशेष समाधिषक, प्राध्यापक, कानून विभाग, एसेक्स विश्वविद्यालय, संयुक्त अधिराज्य ।
- आस्मा जहाँगीर (पाकिस्तान), अध्यक्ष, पाकिस्तानी मान अधिकार आयोग
- मेइना कीयायी (केन्या), अध्यक्ष, केन्याली/केन्या मानव मानव अधिकार आयोग
- मीलुन कोठारी (भारत), पर्याप्त आवासको अधिकार सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र संघीय विशेष समाधिषक
- जुडीथ मेस्क्वीता (संयुक्त अधिराज्य) वरिष्ठ अनुसन्धान अधिकृत, मानव अधिकार केन्द्र, एसेक्स विश्वविद्यालय, संयुक्त अधिराज्य
- एलीस एम. मीलर (संयुक्त राज्य अमेरिका), सह प्राध्यापक जन स्वास्थ्य विद्यालय, सह-निर्देशक, मानव अधिकार कार्यक्रम, कोलम्बीया विश्वविद्यालय, संयुक्त राज्य अमेरिका
- सान्जी मास्नोमो मोनारोन्ज (बोत्स्वाना), न्यायाधीष, उच्च न्यायालय, (गाम्बीया गणतन्त्र), मानव तथा जन अधिकार सम्बन्धि अफ्रीकी आयोगका आयुक्त, यातना तथा अन्य अमानविय र अपमानजन्य व्यवहारको रोकथाम तथा निषेधसम्बन्धी रोबन आइल्याण्ड निर्देशिकाहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धी अनुगमन समितिका अध्यक्ष (मानव तथा वैयक्तिक अधिकार सम्बन्धी अफ्रीकी आयोग) ।

जकार्ता सिद्धान्तहरू

- भिटिटि मुन्टरबोर्न, थाइल्यान्ड, कोरियाली गणतान्त्रिकमा मानव अधिकारको अवस्था सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र संघिय विशेष समाधिषक तथा कानूनका प्राध्यापक, चुलालोडकोर्न विश्वविद्यालय, थाइल्यान्ड, विश्वेशज्ञहरूको बैठकको सह अध्यक्ष ।
- लरेन्स म्युट (केन्या), केन्याली मान अधिकार आयोगका आयुक्त
- म्यान फ्रेड नोवाक (अष्ट्रिया): यातना तथा अन्य क्रूर, अमानविय तथा अपमानजन्य व्यवहार वा सजाय सम्बन्धि राष्ट्र संघीय विशेष समाधिषक, अन्तर्राष्ट्रिय न्यायिक आयोगका सदस्य, प्राध्यापक, मानव अधिकार, भीएना विश्वविद्यालय, अष्ट्रिया तथा Ludwig Botzmann मानव अधिकारको संस्थानका निर्देशक
- आना एलीना अबान्डो मेन्डोजा (कोस्टारिका) महिलावादी न्यायाधिवक्ता, मानव अधिकारकर्मी तथा अन्तर्राष्ट्रिय सल्लाहकार ।
- माइकल ओ' प्लाहर्टी (आयरल्यान्ड), संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार समिति सदस्य तथा व्यावहारिक मानव अधिकारका प्राध्यापक र नटीडघम विश्वविद्यालय, मानव अधिकार कानून केन्द्रका सह निर्देशक, संयुक्त अधिराज्य (जकार्ता सीद्धान्त विकाशका लागी समाधिषक) ।
- सुनील पन्त (नेपाल), ब्लू डायमण्ड सोसाइटी, नेपालका अध्यक्ष
- डाइमीट्रीना पेट्रोभा (बुल्गेरिया), कार्यकारी निर्देशक, द इक्वल राईट्स ट्रस्ट ।
- रुदि मोहम्मद रिज्की (इन्डोनेसीया), अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका लागी संयुक्त राष्ट्र संघीय विशेष समाधिषक, तथा, कानून संकायको शैक्षिक मामिलाका लागि, सह डीन, पादजाजरन विश्वविद्यालय ।
- मेरी रविन्सन (आयरल्यान्ड) रियलाइजीड राइट्स का संस्थापक अध्यक्ष तथा, आयरल्यान्डका भुपु राष्ट्रपति तथा, संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार कार्यालयका लागि भुपु उच्चायुक्त ।
- नेविना भकोभकि सहोभीक (सर्विया) बालबालिकाको संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार समितिको सदस्य तथा बालबालिका अधिकार केन्द्र बेलग्रेड, सर्बियाका अध्यक्ष ।
- मार्टिन शेनिन्, फीनलेन्ड, मानव अधिकार तथा काउन्टर टेररिज्मका संयुक्त राष्ट्र संघीय विशेष समाधिषक, संवैधानिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका प्राध्यापक तथा मानव अधिकार संस्थानका निर्देशक, आबु एकेडेमी विश्वविद्यालय, फीनलेन्ड ।
- वान यान्हाई (चाइना), AIZHI, परियोजनाका संस्थापक तथा स्वास्थ्य विज्ञान संस्थान, AIZHIXING, बेइजीङका निर्देशक ।
- स्टीफन व्हीटल (संयुक्त अधिराज्य), समान कानून सम्बन्धी म्यानचेस्टर विश्वविद्यालय, संयुक्त अधिराज्यका प्राध्यापक ।
- रोमन वेरुज्वेस्की (पोल्यान्ड) सदस्य, संयुक्त राष्ट्र संघिय मानव अधिकार समिती तथा, पोन्जन सेन्टर फर ह्युमन राइट्स, पोल्यान्डका सदस्य ।
- रोबर्ट वीनटीन्यूट (क्यानाडा तथा संयुक्त अधिराज्य), मानव अधिकार कानूनका प्राध्यापक, स्कुल अफ ल, कीडस कलेज, युनाइटेड कीडडम ।